

УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІКОЮ: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

УДК 502.33:630

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ТА СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ЛІСОРЕСУРСНОГО РОЗВИТКУ НА ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ ЗАСАДАХ

Є.В. Мішенін, д.е.н., професор, Сумський національний аграрний університет

Г.А. Мішеніна, к.е.н., доцент, Сумський державний університет

І.Є.Ярова, к.е.н., доцент, Сумський національний аграрний університет

З огляду на еколого-економічні та соціальні проблеми лісоресурсного комплексу України та світові тенденції лісогосподарювання, в статті обґрунтовано необхідність впровадження підприємницьких ініціатив на еколого-економічних засадах в процеси використання та відтворення лісових ресурсів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Лісовий комплекс відіграє важливу роль у системі формування сталого соціально-економічного розвитку території та країни в цілому, що пов'язано з багатоцільовим та міжгалузевим значенням економічних, екологічних та соціальних функцій лісових ресурсів. У той самий час існує ціла низка еколого-економічних та соціальних проблем сталого розвитку лісоресурсного комплексу, які не можуть бути вирішені в повній мірі державною системою лісогосподарювання, що актуалізує необхідність розвитку підприємницьких ініціатив у сфері використання та відтворення лісових ресурсів. Це насамперед стосується забезпечення оптимальної лісистості території, ефективного використання та збільшення ресурсного та екологічного потенціалу лісів на міжгалузевій основі, розвитку агролісомеліорації, збереження біорізноманіття та ін. Інституціональна основа вирішення еколого-економічних проблем лісокористування, екологізації лісового господарства, яка закладена в «Концепції реформування та розвитку лісового господарства України» (2006 р.), «Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року» (2007 р.), передбачає удосконалення організаційно-економічних механізмів функціонування лісового господарства на ринкових засадах, забезпечення подальшого розвитку підприємницького лісогосподарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Теоретико-методологічною базою дослідження стали наукові розробки в галузі раціоналізації природокористування та охорони навколишнього середовища, а також розвитку підприємницької діяльності екологічного спрямування у різних сферах природогосподарювання. Певні питання про залучення підприємницьких форм господарювання до галузі лісового господарства піднімалися в працях таких вітчизняних і зарубіжних учених, як: Коваль Я.В. [1], Козоріз М. [2], Мішенін Є.В. [3], Синякевич І.М. [4], Козирєва Г.Б. [5], Петров А.П. [6].

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є обґрунтування гіпотези про необхідність розвитку екологічно спрямованих підприємницьких ініціатив у сфері використання та відтворення лісових ресурсів, визначення еколого-економічних та соціальних орієнтирів лісоресурсного розвитку на підприємницьких засадах, а також визначення напрямків розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері в контексті принципів сталого багатоцільового використання та відтворення лісових ресурсів в умовах ринкових трансформацій.

Виклад основного матеріалу. Комплексне та багатоцільове значення лісових екосистем підносить ліс до рангу особливої екологічної цінності сталого розвитку окремих регіонів і країни в цілому. Все це виводить лісоресурсну сферу з вузьких рамок лісогосподарського виробництва та лісокористування до управління лісами в рамках екосистем, що відбиває триєдину економічну, екологічну і соціальну сутність лісів. У зв'язку з поглибленням економічних, соціальних і екологічних проблем сучасного суспільного розвитку (які є наслідком господарської діяльності і безпосередньо пов'язані зі станом лісоресурсної сфери) у лісовій політиці і практиці лісовирощування відбувається зміщення акцентів до екологічної складової, що зумовило поглиблення принципів стійкого лісокористування, екосистемного лісівництва, а також формування системи сталого управління лісовим господарством та механізмів соціально-екологічної відповідальності.

На XIII Всесвітньому лісовому конгресі, який пройшов у 2009 р. в м. Буенос-Айрес (Аргентина), та зібрав понад 7 тис. учасників зі 160 країн світу, були розглянуті нагальні проблеми та озвучені перспективи розвитку лісового сектору. Серед розглянутих питань – тенденції сталого лісоуправління у світі, збереження біорізноманіття лісів, інноваційний розвиток лісоресурсної сфери на базі високих технологій, стратегії інвестиційної і фінансової політики стійкого розвитку лісового господарства, можливості і перспективи міжнародної співпраці у

галузі. Важливим блоком роботи конгресу стало обговорення впровадження інноваційно-підприємницьких механізмів державно-приватного партнерства у лісовому секторі [7].

Лісова політика Європейського Союзу (ЄС) щодо розвитку сталого управління лісовими ресурсами базується на принципах, які були проголошені на Конференції Об'єднаних Націй з довкілля і розвитку (Ріо-де-Жанейро 1992 р.), Європейським Парламентом на конференціях міністрів у Страсбурзі (1990 р.), Гельсінкі (1993 р.), Лісабоні (1998 р.), Відні (2003 р.), Варшаві (2007 р.), і отримала відображення у таких відомих документах, як: «Стратегія», «Програма дій товариства в лісовому секторі» (1998 р.) та «Стратегія Європейського Союзу в галузі лісового господарства» (1997 р.). Важливим моментом стратегії ЄС у галузі лісового господарства є проголошення боротьби з ерозією, знелісненням, пожежами та деградацією біорізноманіття, а також інтеграція з політикою щодо захисту довкілля та розвитку сільського господарства, що передбачає впровадження дієвих стимулів, спрямованих на розвиток агролісгосподарювання [8]. Зокрема, завдяки Гельсінському (1993 р.) та Монреальському процесам були сформульовані конкретні принципи, критерії, індикатори сталого розвитку та сталого лісоуправління, які ідентифікуються в межах економічної, екологічної та соціальної відповідальності. Основна ідея сталого лісоуправління полягає в грамотно організованому лісовому господарстві без збитку для людини, економіки і природи, тобто стале лісоуправління – це модель ефективного лісового господарства [5, с.12].

Варто відмітити, що визначальною складовою національного сталого розвитку є урахування глобальної ролі лісів. Масштабні процеси знеліснення і значної деградації лісових екосистем обумовлюють негативні явища не тільки на національному, а й на глобальному рівнях, серед яких: порушення природних циклів і глобальні зміни клімату, зниження рівня біорізноманіття, зростання соціально-еколого-економічних проблем сільських територій і т.д. Усвідомлення важливої ролі лісів у добробуті світового співтовариства зумовило перехід людства від національних лісів до глобального лісового господарства. Основні напрями формування та розвитку глобального лісового господарства, спираючись на існуючі наукові публікації та документи лісоекологічних організацій, узагальнено можна представити так: збільшення лісокультурної площі різних країн та планети в цілому; збереження та охорона лісів; ведення лісового господарства відповідно до принципів сталого розвитку; змішане аграрно-лісове використання земель; підвищення ролі лісів з позиції рекреаційного користування;

збільшення площі «вуглецевих» лісів тощо. З огляду на проблеми глобального потепління гнучкі механізми Кіотського протоколу в майбутньому можуть стати джерелами значних інвестицій у лісорозведення та лісовідтворення [9, с. 110-115].

Україна активно бере участь у європейській і міжнародній співпраці у сфері лісгосподарювання. Приєднання України до Пан'європейського процесу щодо збереження та захисту лісів Європи дало можливість визначити рівень ведення національного лісового господарства порівняно з європейськими країнами, окреслити напрями реформування лісових відносин у бік сталого лісгосподарювання на міжгалузевій основі.

Тут необхідно зауважити, що можливості лісового господарства в процесі досягнення сталого розвитку суспільства досить обмежені, а економічні та соціальні фактори, що знаходяться за межами лісоресурсної сфери, виявляються найбільш вирішальними щодо забезпечення інтегрованого багатоцільового лісокористування. Тому у контексті світових тенденцій розвитку лісоресурсної сфери для переходу лісового господарства на стійку основу необхідно, щоб економічні, екологічні та соціальні цілі були інтегровані в управлінські задачі на всіх ієрархічних рівнях господарювання. Це означає, що на сучасному етапі формування механізмів сталого управління лісами України необхідне об'єднання зусиль державних органів лісового господарства та охорони навколишнього природного середовища, лісових підприємств, усіх користувачів сировинними та соціально-екологічними корисностями лісу, екологічних некомерційних організацій щодо зміни підходів до лісокористування та лісовирощування, цілеспрямованого регулювання лісових екосистем.

Важливим напрямом розвитку лісоресурсної сфери є формування підприємницьких інтегрованих структур у сільському та лісовому господарствах. Так, на Всесвітньому лісовому конгресі, який проходив у Туреччині (жовтень 1997 р.), особлива увага приділялася проблемі інтеграції сільського та лісового господарства з метою досягнення збалансованого землекористування та сталого розвитку світової економіки [10]. Єдність і взаємозалежність в екосистемному розвитку лісових та аграрних біогеоценозів (системи земельних, лісових і водних ресурсів) об'єктивно обумовлює необхідність і доцільність формування та розвитку регіональних агролісоекологічних систем (агролісових ландшафтів) у вигляді систем захисних лісових насаджень, сільських лісів і ділянок лісових угідь держлісфонду. Стабільна та стійка лісомеліоративна інфраструктура, процеси агролісомеліоративного

виробництва мають істотне значення для екобезпечного та ефективного розвитку сільськогосподарського виробництва, яке позначається на переробній та харчовій промисловості, якості життя, особливо сільського населення. У цьому контексті в розвинених країнах спостерігається збільшення обсягів лісорозведення з метою створення захисних лісових насаджень у системі землекористування, і тим самим збільшується лісистість території.

Однак певний фактор сталого розвитку лісоресурсної сфери залишається без достатньої уваги, а саме: роль підприємництва у забезпеченні сталого та екосистемного розвитку лісогосподарювання. У цьому контексті зазначимо, що в умовах ринкової лібералізації природогосподарювання та лісового господарства одна з провідних ролей у процесах досягнення сталого лісоресурсного розвитку об'єктивно має надаватися саме підприємству як потужному, мобільному та активному елементу ринкових перетворень в усіх сферах суспільного господарювання. За умов наявності цивілізованих та ефективних інституціонально-регулюючих механізмів лісокористування суб'єкти підприємництва шляхом реалізації приватних ініціатив могли б більш ефективно залучати лісові ресурси та їх властивості (екологічні, соціальні, культурні і т.д.) до системи товарно-грошових відносин, забезпечуючи тим самим формування фінансової основи відновлення та відтворення лісоресурсного потенціалу. Можна також сказати, що ефективна та результативна реалізація лісівничих еколого-економічних та соціальних інтересів господарюючих суб'єктів лісоресурсної сфери передбачає створення нових організаційно-економічних та інституціонально-регулюючих умов для підприємницького лісогосподарювання на еколого-економічних засадах.

Тут слід відмітити наступне: аналіз існуючих програмних документів щодо розвитку лісового сектору дозволив зробити висновок, що останнім часом Урядом України прийнято ряд документів, які певною мірою формують сучасну лісову політику та обумовлюють трансформацію лісових відносин у напрямку сталого розвитку, поступового переходу на ринкову модель лісогосподарювання і, таким чином, визначають необхідність розвитку лісогосподарського підприємництва. Так, «Концепція реформування та розвитку лісового господарства» (2006р.) [11] передбачає: розроблення критеріїв (показників) ефективного управління лісами; збільшення лісистості території до науково обґрунтованого потенціалу лісів; удосконалення фінансово-економічного механізму; забезпечення самокупності та прибутковості ведення лісового господарства та ін. Для досягнення поставлених

завдань згідно з Концепцією, передбачається поступова реструктуризація неефективних лісогосподарських підприємств шляхом їх відокремлення і створення деревообробних підприємств (філіалів) та реалізації їм деревини на ринкових умовах; поєднання заходів державної підтримки та впровадження ринкового механізму; створення конкурентних засад надання послуг лісовому господарству. При цьому в Концепції наголошується на необхідності законодавчого врегулювання питань цільового виділення земель під захисне лісорозведення; забезпечення державної підтримки створення захисних та полезахисних смуг, що перебувають у приватній та комунальній власності [11].

Таким чином, вищезазначена Концепція закладає основні екологічні орієнтири розвитку лісового господарства в ринкових умовах природогосподарювання та основи розвитку підприємницького лісогосподарювання. У цьому контексті варто відмітити «Концепцію національної екологічної політики України на період до 2020 року» (2007 р.), в якій зазначено про необхідність екологізації лісового господарства; запровадження систем повної відповідальності в лісоресурсній сфері; гармонічного поєднання державних та ринкових механізмів лісокористування; інституціонального забезпечення раціоналізації використання та відтворення лісових ресурсів на ринкових засадах [12].

Аналіз основних положень організації лісового господарства на засадах сталого розвитку, які містяться у зазначених документах, дозволяють зробити висновок, що сформовані організаційно-економічні заходи щодо ринково орієнтованої трансформації лісогосподарювання, екологізації використання та відтворення лісових ресурсів обумовлюють необхідність розвитку підприємництва у цій сфері природокористування. При цьому особлива увага приділяється проблемі розширеного відтворення лісів на еколого-економічних засадах.

Необхідно зазначити, що дослідження еколого-економічних засад розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері потребує перш за все загального розуміння сутнісно-змістовної основи функціональної структури лісоресурсного комплексу з точки зору системного підходу, а також конкретизації певних категорій, що мають відношення до цієї сфери природогосподарювання.

Так, лісоресурсний комплекс як вагома складова територіально-економічно-соціальної системи узагальнено представляє собою сукупність лісосировинного підкомплексу (комплексних підприємств), лісопереробного підкомплексу та рекреаційно-лісозахисного комплексу. До їх складу, залежно від їх місцерозташування і обсягу діяльності, можуть

бути віднесені лісові ресурси (лісові екосистеми), окремі лісові підприємства чи інтегровані підприємницькі структури (лісогосподарські, лісоексплуатаційні, деревообробні, лісорекреаційні, лісозахисні структури тощо) в межах адміністративно-територіальних утворень, а також різні об'єкти інфраструктурного забезпечення та інституції [13, с.16].

Поняття «лісоресурсна сфера», як свідчить аналіз наукових публікацій, майже не розглядається, оскільки є синонімом лісоресурсного комплексу. Так, наприклад, в роботі [14, с.6] лісоресурсна сфера розглядається як поєднання різного рівня виробничих структур, в результаті якого здійснюється ефективне суміщення ресурсних компонентів лісогосподарського виробництва, лісоексплуатації, деревообробки, використання екологічних і соціальних функцій лісу, мисливства і побічного лісокористування.

У загальному плані лісоресурсна сфера автором розглядається як гармонічне поєднання господарських структур та інших зацікавлених сторін різного ієрархічного рівня з відповідною системою організаційно-економічних, еколого-економічних та соціально-економічних відносин у сфері багатоцільового використання та відтворення лісових ресурсів у межах лісоресурсного простору на міжгалузевій основі з урахуванням принципів глобального лісового господарства.

Як уже зазначалося, в основу досягнення сталого лісоресурсного розвитку має бути покладений екосистемний принцип лісоуправління та ведення лісового господарства. Стале управління лісами спирається на екосистемний принцип ведення лісового господарства. Тут доцільно відмітити, що екосистемний підхід був офіційно проголошений на П'ятій конференції сторін Конвенції з біорізноманіття (що пройшла в травні 2000 року в Найробі) та прийнятий урядами 182 країн. Екосистемний підхід являє собою стратегію комплексного управління земельними, водними та живими ресурсами, спрямовану на охорону та стале використання на основі принципу справедливості [15, 16]. Метою екосистемного управління лісами є збереження, забезпечення сталості лісових екосистем різних ієрархічних рівнів, а також більш повна реалізація їх екологічних функцій у процесі ведення лісового господарства. При екосистемному веденні лісового господарства всі заходи розглядаються через екологічну призму, і при виборі найбільш економічно обґрунтованого варіанта оцінюється повний спектр екологічних наслідків. Поняття екосистемного лісоуправління пов'язано з наявністю таких нових термінів, як «сталий лісовий менеджмент», «екосистемний підхід до лісового менеджменту», «екологічно сталий

лісовий менеджмент», та інших, які у вітчизняній практиці лісогосподарювання ще не мають практичного застосування і є здебільшого предметом теоретичних досліджень. Складовою екосистемного управління є екологічно орієнтоване лісівництво стосовно лісовідновлення та лісорозведення, яке розглядається як комплекс лісогосподарських заходів, що забезпечує відтворення і формування максимально подібних до корінних лісостанів насаджень за генезисом, наближеним до природних аналогів [17].

Безумовно, важливим аспектом формування та розвитку екологічно спрямованих підприємницьких ініціатив в лісоресурсній сфері є необхідність та обов'язковість дотримання принципів екологізації лісогосподарювання. Дослідження багатоваріантності терміна «екологізація», що використовується досить давно і трактується дуже широко [18, 19, 20, 21, 3, 22 та ін.] дало змогу зробити висновок, що визначення екологізації на різних ієрархічних рівнях господарської діяльності відображає в основному наступне: це процес, зміст якого полягає в забезпеченні досягнення параметрів сталого розвитку еколого-економічних систем та підвищення екологічної безпеки на основі узгодження еколого-економічних інтересів та вирішення відповідних протиріч, що виникають у процесі природогосподарювання; це комплексний процес, оскільки включає технологічні, організаційно-економічні, управлінські складові для вирішення еколого-економічних проблем природокористування. З урахуванням функціональної структури лісоресурсного комплексу та взаємозалежності економічних, екологічних і соціальних компонентів використання та відтворення лісових ресурсів екологізацію лісоресурсної сфери автор визначає як систему технологічних, організаційно-економічних та інституціонально-регулюючих процесів інноваційного характеру, що забезпечують стале, екологічно збалансоване та соціально відповідальне інтегроване багатоцільове використання та відтворення лісових ресурсів. Необхідно зробити акцент на тому, що екологізація як процес пов'язана також із соціально відповідальним лісокористуванням і є його складовою.

Далі необхідно зазначити, що в умовах ринкових відносин ефективність функціонування лісоресурсного комплексу на засадах сталого розвитку (особливо в лісоексплуатації) пов'язується з формуванням комплексної системи соціальної відповідальності підприємницьких бізнес-структур, яка певною мірою стає складовою екологізації відтворювальних процесів. Це має прояв у тому, що сталість підприємств лісоресурсного комплексу потребує заміни суспільних відносин,

орієнтованих на ефективність для власників та акціонерів, на систему, при якій розширюється коло стейкхолдерів та враховуються соціальні та екологічні параметри у процесах планування діяльності лісових підприємств. При цьому соціальна відповідальність у лісоресурсній сфері має специфічні характеристики, оскільки ліси як елементарний об'єкт лісоресурсного простору мають не лише економічне, а й екологічне та соціальне значення.

Функціонування механізму соціальної відповідальності є вимогою ринку та інструментом забезпечення довіри до продавців лісової продукції в тому, що вони не реалізують продукцію з деревини, яка заготовлена екодеструктивними засобами. При цьому фінансова стабільність лісових підприємств виходить не внаслідок отримання ними екологічної та соціальної антиренти. З цих позицій досить вагоме місце в соціальній відповідальності підприємницьких бізнес-структур лісоресурсного комплексу займає система екологічної сертифікації, яка передбачає сертифікацію лісів, управління та менеджменту, а також систему відстежування ланцюжка походження деревини від виробника до кінцевого споживача [23, 24].

Таким чином, соціальна відповідальність підприємств лісоресурсної сфери передбачає, щоб лісові підприємства самі на добровільній основі інтегрували соціально-екологічні обов'язки в свою суспільно-виробничу діяльність. Соціальна відповідальність певною мірою визначає, на наш погляд, підприємницький підхід суб'єктів господарювання до раціонального використання та відтворення лісових ресурсів, оскільки пов'язана з ініціативною та новаторською діяльністю, а також з оцінкою прийнятної ризику.

Таким чином, формування еколого-економічних засад розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері пов'язується з екологізацією відтворювальних процесів лісогосподарювання, яка забезпечує реалізацію принципів сталого лісокористування, екосистемного управління лісами, а також із становленням механізму соціальної відповідальності підприємницьких бізнес-структур. Тож, еколого-економічні засади розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері, на наш погляд, визначаються принципами сталого багатоцільового використання та відтворення лісових ресурсів, а також особливостями підприємницького підходу до вирішення еколого-економічних проблем у лісогосподарюванні. Еколого-економічні засади підприємницького лісогосподарювання формуються в межах:

1. Трансформації суспільної парадигми сприйняття лісів, що ґрунтується на узгодженні сталого соціально-економічного розвитку та

екологічно збалансованого використання та відтворення лісових ресурсів, а також необхідності екологізації економіки лісового сектору.

2. Формування державної лісової політики на засадах сталого лісокористування, збільшення ресурсного та екологічного потенціалу лісів.

3. Поступового впровадження у практику лісогосподарювання моделі екосистемного управління лісами.

4. Необхідності міжсекторальної (міжгалузевої) інтеграції у сфері багатоцільового лісокористування та реалізації екологічних функцій лісів.

5. Організації інтегрованого багатоцільового та комплексного використання лісових ресурсів, розширеного відтворення лісів на ландшафтно-екосистемній основі.

6. Інституціональних трансформацій, які визначають напрямки ринково орієнтованого реформування лісового господарства.

7. Узгодження національної системи ведення лісового господарства відповідно до міжнародних нормативів та параметрів лісогосподарювання, які, зокрема, передбачають здійснення екологічної сертифікації лісів.

8. Глобалізації лісового господарства, підвищення значення лісів у збереженні біорізноманіття та забезпеченні пом'якшення клімату.

Зазначимо, що вирішення еколого-економічних проблем лісокористування, розширеного відтворення лісоресурсного потенціалу, а також необхідність екологізації лісового господарства розширює сферу лісогосподарювання на міжгалузевій основі. Реалізація принципів сталого розвитку лісоресурсної сфери обумовлює необхідність розвитку підприємницьких ініціатив у сфері лісогосподарювання, які б органічно поєднували економічні вигоди, екологічну та соціальну відповідальність.

Таким чином, напрями розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері на еколого-економічних засадах визначаються не тільки галузевою структурою, а й еколого-економічними проблемами сталого лісоресурсного розвитку. Тож, на наш погляд, можна виділити наступні основні напрями розвитку підприємництва в лісоресурсній сфері на еколого-економічних засадах:

1. *Лісовідновлення та лісорозведення на засадах екологічно орієнтованого лісівництва.* Здійснення лісогосподарських заходів щодо сприяння природному відтворенню лісів, проведення лісовідновних рубок. Проведення лісокультурних робіт за віковими технологічними фазами. Плантаційне лісовирощування, створення енергетичних посадок для виробництва біопалива (вирощування

швидкорослих порід, скорочення обороту рубки, і, як наслідок, зниження антропогенного навантаження на природні ліси та забезпечення їх відновлення).

2. *Виконання окремих лісогосподарських робіт з лісовирощування.* Лісогосподарські заходи з формування високопродуктивних насаджень, максимально подібних до корінних деревостанів. Проведення рубок догляду та санітарних рубок (заходи із захисту лісів від шкідників та збудників хвороб; заходи з охорони лісів від пожеж та інших пошкоджень; гідромеліорація та лісоосушення; будівництво доріг лісогосподарського призначення).

3. *Виробництво лісопосадкового матеріалу.* Створення лісонасінневої бази (лісонасінних плантацій, ділянок; заготівля лісового насіння; вирощування елітного посадкового матеріалу).

4. *Лісозаготівельна діяльність.* Використання ресурсів деревного (живиця, смола, деревні соки, деревина, хвоя, листя, насіння), недеревного (харчові продукти, технічна сировина, лікарська сировина) та тваринного походження (дикі птахи, дикі звірі).

5. *Лісопромислове виробництво.* Деревообробка, лісохімія, харчова переробка. Використання відходів: лісопиляння та деревопереробки, а також усіх видів відходів, пов'язаних з повним циклом лісовирощування, лісозаготівлі та деревообробки.

6. *Рекреаційна діяльність.* Розширення та покращання якості екосистемних послуг щодо використання рекреаційних ресурсів лісів. Здійснення лісогосподарських організаційно-економічних заходів щодо збереження біорізноманіття та покращання генофонду рослинних ресурсів.

7. *Створення захисних лісових насаджень.* Лісова рекультивация. Створення насаджень водоохоронного і ґрунтозахисного, санітарно-гігієнічного та оздоровчого призначення. Агролісомеліорація (створення лісозахисних смуг, залісення малопродуктивних сільськогосподарських угідь та ерозійно небезпечних земель). Створення «вуглецевих» лісів.

8. *Надання екологічних послуг.* Впровадження елементів екологічного менеджменту (зокрема, лісової сертифікації), проведення екологічного аудиту та впровадження механізмів екологічного страхування, фінансове обслуговування заходів із відтворення та захисту лісових ресурсів, екологічний маркетинг та інжиніринг (реінжиніринг), консультаційно-

інформаційна діяльність, послуги з лісового контролю та моніторингу, освіта та просвітництво, перепідготовка кадрів та підвищення кваліфікації.

Представлені напрямки розвитку підприємництва на еколого-економічних засадах сформовані в основному відповідно до структурно-функціональної побудови лісоресурсного комплексу, а також на основі існуючих основних напрямків екологічного підприємництва. При цьому важливо зазначити, що ринкова організація лісогосподарського виробництва, що стимулює залучення інвестицій до цієї сфери, має базуватися на визнанні всіх лісогосподарських робіт підприємницькою діяльністю з відповідною оплатою результатів цієї діяльності. Також необхідно формувати економічні механізми залучення до господарського обігу екосистемних послуг лісів соціального та природоохоронного призначення. Узагальнення світового досвіду щодо розроблення різних схем оплати екосистемних послуг свідчить, що розвиток лісогосподарського підприємництва на еколого-економічних засадах доцільно спрямовувати за такими напрямками: захист водних басейнів, вододілів; агролісомеліорація; рекреація; збереження біорізноманіття та зв'язування вуглецю в рамках вирішення проблеми регулювання клімату. Однак ці еколого-економічні питання є досить складними і є предметом окремого дослідження.

Висновки. Таким чином покращання та досягнення оптимальних лісоекологічних параметрів розвитку лісоресурсної сфери в умовах реформування та ринкової орієнтації організації лісового господарства, а також необхідності покращання фінансово-економічних відносин у сфері використання відтворення лісових ресурсів, обумовлює необхідність екологізації розвитку підприємницького лісогосподарювання. Зокрема, це підтверджує аналіз основних положень організації лісового господарства на засадах сталого розвитку, які містяться у державних програмних документах, що певною мірою формують організаційно-економічні заходи щодо ринково орієнтованої трансформації лісогосподарювання, екологізації використання та відтворення лісових ресурсів. Сучасне положення лісівничо-еколого-економічних параметрів функціонування лісоресурсної сфери обумовило визначення основних напрямків розвитку підприємництва екологічного спрямування відповідно до галузевої структури лісо ресурсного комплексу.

Список використаної літератури:

1. Коваль Я. В. Як нам реорганізувати лісоресурсну сферу України / Я. В. Коваль // Трибуна. – 2007. – № 5/6. – С. 20–23.

2. Козориз М. Перспективи розвитку малих форм господарювання в лісному господарстві, лісній і деревооброблюючій промисловості / М. Козориз, О. Фурдычко // *Економіка України*. - 1995. - № 2. - С.84-86.
3. Мішенін Є.В., Мішеніна Г.А. Концептуальні засади розвитку механізмів державно-приватного партнерства в лісо-ресурсній сфері / Є.В. Мішенін, Г.А. Мішеніна // *Економіст*.-2010.-№12.-С.23-26.
4. Синякевич І. Лісний господарство України в ХХІ в. : сценарії розвитку / Синякевич І., Соловій І., Дейнека А. // *Економіка України*. - 2007. - № 9. - С. 72-81.
5. Козырева Г. Б. Социально-экономические последствия лесной политики современной России : [монография] / Г. Б. Козырева. - Серия «Научные доклады : независимый экономический анализ». - Москва : МОНФ, 2007. - 248 с.
6. Петров А. Инвестиционную привлекательность лесного сектора формируют экономические отношения его обслуживающие / А. Петров // *Устойчивое лесопользование*. - 2007. - № 2 (14). - С. 14-16.
7. Соколовский А. Всемирный лесной конгресс завершился в Буэнос-Айресе [Електронний ресурс] / А. Соколовский // РІА. Новини. Екологія от 24.10.2009 г. - Режим доступу : <http://eco.rian.ru/nature/20091024-/190361222.html>
8. Синякевич І. Інструменти екополітики : теорія і практика / І. Синякевич. - Львів : ЗУЦК, 2003. - 188 с.
9. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів: [монографія] / М. А. Хвесик, В. А. Голян. - К. : Кондор, 2007. - 480с.
10. Кожухов Н. И. Современный уровень хозяйствования в лесах сельскохозяйственных организаций / Н. И. Кожухов, А. Н. Жидков // *Лесное хозяйство*. - 2004. - № 4. - С. 6-9.
11. Про схвалення Концепції реформування та розвитку лісового господарства : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 18 квіт. 2006 р. № 208-р. - Офіційний сайт Верховної Ради України. - Режим доступу : www.rada.gov.ua.
12. Про схвалення Концепції національної екологічної політики України на період до 2020 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 17 жовт. 2007 р. № 880-р. Єдиний реєстр. номер: 41253/2007. - Режим доступу : uazakon.com/document/fpart27/idx27483.htm
13. Антоненко І. Я. Еколого-економічні пріоритети модернізації лісоресурсного комплексу України : макроекономічні важелі / За ред. д.е.н., проф., чл.-кор. НАН України Б.М. Данилишина. - К. : КУТЕП - Інформ, 2008. - 359с.
14. Степаненко М. А. Напрямки структурної перебудови розвитку лісоресурсного комплексу України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.06. «Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища» / М.А.Степаненко. - Київ, 2008. - 20 с.
15. Писаренко А. И. Лесная политика / А. И. Писаренко, В. В. Страхов // *Лесное хозяйство*. - 2006. - № 2. - С. 2-5.
16. Хенне Г. Экосистемный подход [Електронний ресурс] / Гудрун Хенне / Сайт «Всё о российских лесах». - Режим доступу до статті : <http://www.forest.ru/rus/org/trn/tn/38/38-9.html>
17. Теоретичні та технологічні основи відтворення лісів на засадах екологічно орієнтованого лісівництва / [Маузер В. М, Гордієнко М. І., Бровко Ф. М. та ін.] : Державний комітет лісового господарства. Науково-інформаційний центр лісоуправління. - К. : Видавничий центр НУБіП, 2009. - Вип. 2.-62 с.
18. Веклич О. О. Економічний механізм екологічного регулювання в Україні. - К. : [Український інститут досліджень навколишнього середовища і ресурсів], 2003. -88 с.
19. Вомперский С. Э. Экологизация лесного и сельского хозяйства в связи с задачами устойчивого развития / С. Э. Вомперский // *Лесное хозяйство*. - 1999. - № 3. - С. 2-4.
20. Екологічне підприємництво : навч. посібник / [В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталін, В. М. Навроцький та ін.]. - К. : Мета, 2001. - 191с.
21. Кислый В. Н. Экологизация управления предприятием : [монография] / Кислый В. Н., Лапин Е. В., Трофименко Н. А. - Сумы : ВТД «Университетская книга », 2002. - 232 с.
22. Синякевич І. Екологізація розвитку : об'єктивна необхідність, методи, пріоритети / І. Синякевич // *Економіка України*. - 2004. - № 1.- С. 57-63.
23. Лавров В. В. Проблеми запровадження інституту лісової сертифікації в Україні : Умови розвитку та узгодження міжнародних та національних нормативно-правових рамок / В. В. Лавров, Г. В. Бондарук // Менеджмент природних ресурсів, екологічна і лісова політика / Науковий вісник : зб. науково-технічних праць. - Львів : НЛТУ України. - 2003. - Вип. 14.2. - С. 109 -114.
24. Лісова політика : теорія і практика : [монографія] / [Синякевич І. М., Соловій І. П., Врублевська О. В. та ін.] ; за наук. ред. проф., д-ра екон. наук Синякевича І. М. - Львів : ЛА «Піраміда», 2008. - 612 с.

Учитывая эколого-экономические и социальные проблемы лесоресурсного комплекса Украины и мировые тенденции лесохозяйствования, в статье обоснована необходимость внедрения предпринимательских инициатив экологической направленности в процессы использования и воспроизводства лесных ресурсов.

Necessity of implementation of the environmentally oriented entrepreneurial initiatives in the process of exploitation and reproduction of the forest resources, taking into consideration global trends of the forest resource development and ecological - social problems of forest complex of Ukraine has been considered in this article.

Рецензент: д.е.н., професор М.О.Соколов

Дата надходження в редакцію: 19.03.2012 р.

УДК 332(25) : 711.5

ДО СИСТЕМАТИЗАЦІЇ МЕТОДИК ОЦІНКИ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ СИСТЕМ

Н.В. Морозюк, к.е.н., доцент, Національного університету біоресурсів і природокористування України, м. Київ

У статті систематизовано методики оцінки розвитку територіальних соціально-економічних систем, проаналізовано їх переваги та недоліки. Визначено необхідні складові системи оцінки та запропоновані шляхи удосконалення відповідних методик

Ключові слова: розвиток, методика, система оцінки, територіальні соціально-економічні системи.

Постановка проблеми. Одним з обов'язкових елементів механізму забезпечення рівня життя населення є моніторинг діяльності всіх суб'єктів управління процесом за допомогою відповідної системи оцінки. В багатьох сферах він вже став дієвим інструментом розвитку багатьох сфер, наприклад банківській, фінансово-інвестиційній тощо. Проте в практиці управління регіонами та населеними пунктами такі системи оцінки мають лише інформативний характер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання оцінки розвитку територіальних соціально-економічних систем досить детально вивченні в регіональній економіці. Деякі з цих досліджень знайшли відображення у нормативно-правових актах нашої держави. Зокрема, з метою визначення оцінки соціально-економічного становища малих міст і селищ, своєчасного виявлення негативних тенденцій їх розвитку та забезпечення прийняття управлінських рішень було прийнято Постанову Кабінету Міністрів України «Про моніторинг соціально-економічного розвитку малих міст і селищ» від 2 квітня 2009 року [1]. В минулому році було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України «Про запровадження оцінки результатів діяльності Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських державних адміністрацій» [2]. Але попри спроби завершити в Україні процес формування комплексної оцінки розвитку територій, яка б сприяла позитивним змінам, багато питань залишають не розв'язаними.

Мета дослідження. Систематизувати існуючі методики оцінки розвитку територіальних

соціально-економічних систем та визначити напрями їх удосконалення.

Виклад основного матеріалу. В наукових дослідженнях та практиці державного управління для оцінки розвитку соціально-економічних систем використовується багато різноманітних методик. За ознаками цілеспрямованості їх можна об'єднати в дві групи. В методиках, які входять до першої групи рівень розвитку об'єктів визначається як просте середньоарифметичне значення показників або як сума їх бальних оцінок.

Реалізація будь-якого методичного підходу вимагає:

- 1) порівнянність значень різних показників, що мають різні типи й одиниці виміру;
- 2) «згортка» множини значень вихідних оцінних показників, зведених до порівнянного виду, в одну інтегральну оцінку.

Для забезпечення порівнянності та співставності показників їх нормують. Якщо показник є *стимулятором*, тобто його зростання підвищує рівень життя населення, то для його нормування використовують формулу 1:

$$Y_{ij} = X_{ij} - X_{i \min} / X_{i \max} - X_{i \min}, \quad (1)$$

де Y_{ij} — стандартизоване значення показника X_{ij} ;

X_{ij} - значення і-го показника на j-тій території;

$X_{i \min}$ - мінімальне значення і-го показника;

$X_{i \max}$ - максимальне значення і-того показника.

Якщо показник є *дестимулятором*, тобто його зростання, наприклад призводить до зниження